

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті досліджено поняття “мотив” та “мотивація”, визначено зв’язок між мотивами й потребами в навчальній діяльності студентів. Визначено оптимальні шляхи організації навчальної і професійної діяльності студентів.

Ключові слова: *мотив, мотивація, навчальна мотивація, професійна мотивація, потреби, пізнавальний інтерес.*

Відновлення інтелектуального потенціалу української нації, вихід вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, становлення державності і демократизації суспільства в Україні значною мірою залежать від ефективного формування у вищій школі професійної майстерності майбутніх фахівців. Уміння самостійно здобувати необхідні знання і творчо застосовувати їх на практиці, відповідальність за результати своєї праці сьогодні є ключовими умовами професійного зростання молоді. На нашу думку, це тісно пов’язано з процесом формування навчальної та професійної мотивації студента як спеціаліста і суб’єкта діяльності. Розкриття цього питання допоможе цілеспрямованому становленню компетентного фахівця, здатного до саморозвитку та конкуренції на світовому ринку працевлаштування.

Питання формування мотивації діяльності і навчання достатньо широко розкрито в психолого-педагогічних дослідженнях. Психологічний аспект мотивації розглядали у своїх працях Л.І. Божович, Є.М. Ільїн, П.М. Якобсон, Дж. Брунер, А. Маслоу, Х. Хекхаузен, Д. Макклеланд. Проблему мотивації навчання розв’язують у своїх працях В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк. Вивченню мотивації навчальної діяльності студентів різного профілю присвячені дослідження С.С. Занюка, Н.О. Клименко. Незважаючи на численність досліджень, у психолого-педагогічній теорії все ж залишаються суперечними питання про необхідність мотивації навчання студентів, тотожність понять “мотив” і “стимул”, а також про оптимальність та ефективність методів і засобів формування мотиваційної складової діяльності у студентів. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне розглянути це питання докладніше.

Мета статті – дослідити поняття “мотив” та “мотивація”, визначити зв’язок між мотивами й потребами в навчальній діяльності студентів, окреслити оптимальні шляхи формування навчальної та професійної діяльності студентів.

Мотивація – загальне широке поняття, під яким розуміють спрямованість активності особистості. Вона визначає певні співвідношення динамічного та змістовного аспектів діяльності і поведінки. Продуктивність діяльності, у свою чергу, визначається: по-перше, спрямованістю мотивів, їхнім змістом; по-друге, рівнем активності, напруженості мотивів відповідного змісту, що загалом становить своєрідність мотивації особистості студента.

Мотиваційний компонент діяльності людини приховує в собі великі можливості. Як свідчать дослідження психологів, мотиваційна сфера більш динамічна, ніж пізнавальна та інтелектуальна. Відносна динамічність має позитивні та негативні сторони. Якщо нею не управляти, то може бути регрес мотивації, зниження її рівня і, взагалі, може бути втрачена дієвість особистості [8].

З психологічного погляду, під мотивом розуміють внутрішнє спонукання особистості до того або іншого виду активності (діяльність, спілкування, поведінка), пов'язане із задоволенням певних потреб. Мотивами можуть бути й ідеали, інтереси особистості, переконання, соціальні установки, цінності [16].

У своєму дослідженні Х. Хекхаузен визначає такі основні ознаки мотивації:

1. Існує стільки різних мотивів, скільки є змістово еквівалентних класів відносин “індивід – середовище”.

2. Мотиви формуються в процесі індивідуального розвитку як відносно стійкі оцінні диспозиції.

3. Люди відрізняються за індивідуальним проявом (характер, сила) тих або інших мотивів. У різних людей можливі різні ієрархії мотивів.

4. Поведінка людини в певний момент часу мотивується не будь-якими або всіма можливими її мотивами, а тим із найвищих мотивів ієрархії (найсильнішим), який за цих умов найтісніше за інші пов'язаний із перспективою досягнення відповідного цільового стану, або, навпаки, досягнення якого ставить під сумнів.

5. Мотив залишається дійовим, доки не досягнуто цільового стану відповідних відносин “індивід – середовище” або нові умови ситуації не надають іншому мотивові значення домінуючого.

6. Спонування до дії певним мотивом (мотивація) є результатом вибору між різними можливими діями та їхніми наслідками, тобто мотивація зумовлює цілеспрямованість дій.

7. Мотивація не є суцільним процесом, який рівномірно, від початку до кінця, пронизує поведінку або діяльність. На різних її сферах діють різні психічні процеси, що забезпечують функцію саморегуляції (зважування можливостей досягнення бажаних результатів, оцінювання наслідків тощо).

8. Від мотивації залежить вибір варіанта сприймання, розумових операцій, інтенсивність і наполегливість дій у досягненні результатів [12].

Ми згодні з В. Асеєвим, який зазначає, що мотивація включає в себе всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, ідеали тощо, де в найширшому розумінні мотивація іноді визначається як детермінація поведінки загалом [1, с. 7]. Вважаємо ключовою для всіх мотивів особистості наявність потреб різного виду: біогенних, психогенних, соціогенних. Потреба – це рушійне джерело активності людини, спрямованої на її задоволення, яке супроводжується суб'єктивним потягом до насолоди або, навпаки, відсторонення від відчуття неприємності [14]. Дослідники виокремлюють багато видів потреб, які диференціюються за різними критеріями, зокрема такими, як

значущість для життя й розвитку суб'єкта (мотиви, що відповідають базовим потребам, і самостійні мотиви особового розвитку), соціальна адекватність мотивації (нормативні, бажання, заборонені мотиви тощо), місце в ієрархії потребо-мотиваційної сфери (мотиви сенсоутворювальних видів діяльності та підлегли їм – мотиви-стимули, які спонукають до дій у конкретних ситуаціях) [16].

Дія всіх потреб інтегрується в мотиві, завдяки чому він викликає однотипну поведінку, а не декілька окремих вчинків або дій. При цьому можливі різні комбінації потреб – залежно від їхньої сили, спрямованості, цільності, характеру зв'язків між ними. Серед типово людських потреб багато є таких, що можуть задовольнятися лише на фоні декількох інших. І. Імедадзе зараховує до них “потребу успіху”, “потребу досягнення”, “потребу самоактуалізації” [5].

На думку С. Грищенко, мотивація, насамперед, – загальна назва процесу спонукання студентів до продуктивної навчальної діяльності, до активного освоєння змісту навчання [4]. Мотивація як спонукання викликає активність особистості і є основним засобом, який підвищує рівень зацікавленості студентів до навчальної діяльності. Мотиваційними процесами в навчанні студентів можна і потрібно управляти: створювати умови для розвитку внутрішніх мотивів, стимулювати студентів. Втрата мотивації – це серйозне ускладнення, оскільки студентові вкрай необхідно зосередитись на вирішенні навчальних завдань.

Мотиваційний імпульс характеризується як зовнішня чи внутрішня дія на особистість, необхідна для збудження позитивного мотиву, що забезпечується подальшою активізацією творчих сил особистості, які дадуть можливість по-новому бачити проблему, знайти до неї новий підхід та новаторське рішення. Дослідники Р.М. Райан, Е.Л. Десі зазначають, що мотивація пов'язана з енергією, спрямованістю діяльності, завзятістю в її здійсненні і досягненні бажаного результату – іншими словами, з усіма аспектами активації та реалізації намірів [11, с. 234]. Д. Макклелланд визначає мотивацію як актуалізований у конкретний момент часу (“тут і зараз”) мотив (мотиваційна диспозиція). Він вважає за доцільне відмовитися від розуміння мотивації як сукупності всіх суспільних чинників, що змушують людину діяти, і водночас час багато з цих чинників називає або мотивами, або детермінантами поведінки людини [7, с. 16].

Ми поділяємо думку Л. Овсянецької про те, що мотивація – це рушійна сила людської поведінки, яка посідає провідне місце у структурі особистості. Мотив визначає не лише спонукання до діяльності, а й суб'єктивну підставу для її здійснення [9, с. 23].

У межах нашого дослідження мотивацію розглядаємо як джерело активності, що спрямовує діяльність і поведінку особистості до конкретних цілеспрямованих дій і досягнення результату.

Серед великої кількості видів мотивації виділяємо навчальну та професійну. Навчальна мотивація важлива в процесі здобуття студентами знань,

вона пов'язана з пізнавальним інтересом і підлягає обов'язковому управлінню нею. І. Нікітіна розглядає професійну мотивацію як сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають особистість до вивчення та ефективної реалізації майбутньої професійної діяльності. Тобто професійна мотивація є внутрішнім рушійним чинником розвитку професіоналізму особи, оскільки лише на основі формування її високого рівня можлива продуктивна професійна діяльність [8].

Як зазначає В. Ягупов, навчально-пізнавальна діяльність студентів завжди є полімотивованою, тобто в структурі їх навчальних мотивів поєднуються зовнішні та внутрішні мотиви. До зовнішніх мотивів належать прагнення набутти певного розвитку в навчанні, нових знань, навичок і умінь, взаємодія з товаришами. Хоча також можуть бути наявні й нейтральні, а іноді й негативні зовнішні мотиви. Наприклад, навчання як вимушена поведінка, навчання як намагання бути лідером або здобути престиж, прагнення бути в центрі уваги, бажання отримати тільки заохочення [15].

У студентському віці формування навчальної та професійної мотивації має стати предметом цілеспрямованої систематичної роботи. Розвиток і формування мотивації відбувається через відповідну організацію і зміст діяльності майбутнього фахівця. Як зазначає О. Макаревич, “людина, готуючись до певних дій, вчинків, моделює свою поведінку, прагне передбачити особливості ситуації, в яких має діяти, та її зміни за певних умов. Розглядаючи поведінку конкретної людини, ми звертаємо увагу на стиль, манеру та особливості цієї поведінки. Звісно, можемо спостерігати лише зовнішні прояви внутрішнього процесу. Одне з головних місць у цьому прихованому від спостерігача процесі належить мотиваційній спрямованості особистості, мотиваційній диспозиції, що складають мотиви дій, актуалізуючись у певних ситуаціях” [6].

Структурними компонентами мотивації є: мотивація ініціації (спонукає до діяльності); мотивація селекції (відповідає за вибір мети); мотивація реалізації (регулює, контролює реалізацію виконання відповідної дії); мотивація постреалізації (відповідає за завершення виконання відповідної дії й за перехід від однієї дії до іншої).

Професійну мотивацію можна охарактеризувати через три блоки:

1. Інтерес: 1) безпосередні інтереси до професії: професійно-специфічний інтерес, загальнопрофесійний інтерес, романтичний інтерес – базується на уявленні про незвичайність професії, ситуативний інтерес; 2) опосередковані інтереси до професії: професійно-пізнавальний інтерес, інтерес до самовиховання, престижний інтерес, інтерес супутніх можливостей, невизначений інтерес.

2. Обов'язок (мотиви обов'язку: відповідальність щодо повсякденних професійних обов'язків і вимог; прагнення до вдосконалення майстерності в обраній справі; новаторство у праці та організації; загальноальтруїстичні прагнення; загальногромадянські прагнення).

3. Самооцінка професійної придатності. Процес формування самооцінки професійної придатності є суперечливим. Студентові інколи не вдається

співвіднести відомі йому властивості професії зі своїми особистими якостями (дефіцит самопізнання) або йому важко обрати професію, яка відповідає його потребам (дефіцит професійної інформації). З віком зміст самооцінки поступово збагачується, але ці зміни не є процесом, який розвивається послідовно та інтенсивно [13].

Отже, серед важливих чинників, які спонукають студентів до мотивації, важливе місце посідає пізнавальний інтерес, який є внутрішнім організатором поведінки. Це допомагає особистості пізнати предметний аспект навколишнього світу й самого процесу оволодіння знаннями [3, с. 13].

Інтерес є головним мотивом активізації навчання. Цей чинник викладачеві необхідно враховувати вже при формуванні навчального матеріалу. Студент ніколи не стане вивчати конкретну ситуацію, якщо вона надумана і не відображає реальної дійсності й активно не обговорюватиме проблему, яка його не стосується. І навпаки, інтерес його різко зростає, якщо матеріал містить характерні проблеми, які студентові доводиться зустрічати, а інколи й вирішувати в повсякденному житті. Тут його пізнавальна активність буде зумовлена зацікавленістю в дослідженні цієї проблеми, вивченні досвіду її вирішення.

Серед різних підходів до визначення шляхів формування мотивації у студентів нас особливо зацікавила класифікація методів і прийомів мотивування і стимулювання навчальної діяльності студентів, запропонована М.В. Артюшиною [2]. Автор узагальнила та розширила наявні підходи до класифікації і створила власний оригінальний підхід.

У класифікації визначено п'ять великих груп методів:

1. Методи формування пізнавальних інтересів і розвитку позитивного емоційного ставлення до навчання (методи комунікативної атаки, викликання цікавості, створення ситуацій моральних переживань, спираючись на життєвий досвід студентів, цікавих аналогій, створення відчуття успіху в навчанні тощо).

2. Методи формування обов'язку та відповідальності в навчанні (роз'яснення значущості навчання, висунення навчальних вимог та практичного привчання до їх виконання, заохочення прояву активності й самостійності, делегування обов'язків тощо).

3. Методи використання мотивувального впливу навчальної групи (методи організації змагань, взаємного впливу і допомоги, створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери навчання).

4. Методи психологічного впливу викладача (навіювання, переконування, самоспростування тощо).

5. Методи подолання перешкод у навчанні (методи стимулювання: часом і швидкістю, несподіваністю, неповною інформацією).

До кожної групи автор пропонує низку цікавих прийомів. Ми впевнені, що використання в навчальному процесі цих методів та прийомів мотивування і стимулювання навчальної діяльності студентів позитивно вплине на якість навчального процесу і, зокрема, на формування навчальної мотивації.

У процесі виокремлення засобів формування професійної мотивації ми спирались на дослідження І. Нікітіної [8] і вважаємо за доцільне визначити такі:

- поглиблене ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю, її суспільною значущістю та із сучасними вимогами до знань, умінь, навичок і якостей особистості фахівця при вивченні всіх курсів дисциплін;
- розвиток у студентів уявлень про сучасну модель особистості успішного фахівця та спонукання до усвідомлення ним ближньої і віддаленої перспективи професійної самореалізації;
- формування адекватної і стійкої самооцінки студента як суб'єкта професійної діяльності;
- становлення ієрархії ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю;
- створення умов для самопізнання, самовиховання, стимулювання прагнення до самовдосконалення студентів.

Унаслідок реалізації цих умов у студентів буде формуватись життєво-часова перспектива, самоідентифікація з успішним професіоналом, ставлення до себе як до відповідального виконавця фахової діяльності.

Висновки. Вважаємо проблему формування навчальної та професійної мотивації студентів актуальною і такою, що потребує додаткової уваги. Особливого значення вона набуває у зв'язку з докорінною реформацією сучасної вищої освіти, пов'язаною зі стрімкими динамічними змінами в соціально-економічних умовах сьогодення, які потребують від людини потужних творчих резервів. У межах нашого дослідження мотивацію розглядаємо як джерело активності, що спрямовує діяльність та поведінку особистості до конкретних цілеспрямованих дій і досягнення результату. З метою формування навчальної мотивації студентів викладачеві необхідно використовувати різноманітний арсенал методів стимулювання діяльності. У процесі формування професійної мотивації ефективною, на нашу думку, буде реалізація умов, що сприятимуть самоідентифікації студента з успішним професіоналом та ставленню до себе як до відповідального виконавця фахової діяльності.

Список використаної літератури

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 158 с.
2. Артюшина М.В. Методи і прийоми мотивування і стимулювання навчальної діяльності студентів / М.В. Артюшина // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – № 69. – С. 25–32.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский ; [под ред. В.В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Грищенко С. Формування мотивації в процесі вивчення природничих дисциплін на основі інтерактивних технологій / С. Грищенко // Вісник інституту розвитку дитини. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 25. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : збірник наукових праць. – С. 86–90.
5. Имедадзе И.В. Потребность и установка / И.В. Имедадзе // Психологический журнал. – 1984. – № 6. – С. 23–31.
6. Макаревич О. Мотивация как подгрунтя дій особистості / О. Макаревич // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 134–141.

7. Макклелланд Д. Мотивация человека / Дэвид Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с.
8. Нікітіна І.В. Формування професійної мотивації студента як детермінанти його творчого розвитку і працевлаштування / І.В. Нікітіна // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. № 1. – С. 206–211.
9. Овсянецька Л.П. Мотиваційна основа творчості / Л.П. Овсянецька // Філософія, соціологія, психологія : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. II. – С. 23–30.
10. Прауде В.Р. Применение деловых игр в учебном процессе : учеб. пособ. / В.Р. Прауде. – Рига : ЛГУ им. П. Стучки, 1985. – 75 с.
11. Райан Р.М. Теория самодетерминации / Р.М. Райан, Э. Л. Деси // Психология мотивации и эмоций / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М.В. Фаликман]. – М. : АСТ ; Астрель, 2009. – С. 232–244.
12. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Хайнц ; [под ред. Б.М. Величковского]. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.
13. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Хайнц Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – 240 с.
14. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навч. посіб / Віталій Трохимович Циба. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.
15. Ягупов В.В. Мотивація учіння студентів з особливими потребами [Електронний ресурс] / В.В. Ягупов. – Режим доступу: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/yagupov>. – Заголовок з екрана.
16. Яшник С.В. Дослідження структури потреб в системі мотивації праці керівників аграрної галузі / С.В. Яшник // Нові технології навчання : наук. метод. зб. – Київ-Вінниця: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – 2011. – Вип. 67. – Ч. 2. – С. 202–209.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014.

Кудинов Д.В. Формирование учебной и профессиональной мотивации студентов

В статье рассматриваются понятия “мотив” и “мотивация”, определяется связь между мотивами и потребностями в учебной деятельности студентов. Выделены оптимальные пути организации учебной и профессиональной деятельности студентов.

Ключевые слова: *мотив, мотивация, учебная мотивация, профессиональная мотивация, потребности, познавательный интерес.*

Kudinov D. Formation of students' learning and professional motivation

The article is devoted to the basic issue in students' learning activity optimization – motivation, which is reviewed within the interdisciplinary pedagogy and psychology frame. In the setting of the problem the author stated the following thesis: the ability to acquire necessary knowledge independently and creatively apply it in practice together with the responsibility for the results of one's work are the key conditions for young people career development. In our opinion, this is tightly connected to the process of educational and professional motivation development for students who act as specialists and are subjects of activity. Disclosure of this issue will deliberate formation of competent professionals, capable of self-development and competitive in the global labor market. Correspondingly, the goal of the article is to explore the concept of “motive” and “motivation” and to determine the relationship between motives and needs in students' learning activities, define the best ways of students educational and professional activities organization.

The article describes different approaches to the term “motive” and “motivation” (by H. Heckhausen, V. Aseev, S. Hryshchenko, I. Imedadze, L. Ovsianetska, D. McClellandm, R. Ryan and E. Deci), which allowed the author to generalize in terms of survey the notion of motivation as

a source of activity, which directs individuals' performance and behavior to specific targeted actions and results achievement.

Learning and professional motivations definitions are given separately. Learning motivation is related to cognitive interest and is subjected to being managed. Professional motivation serves as an internal driving factor for individual professionalism development and only provided that it is highly developed effective professional performance is possible. If this dichotomy is added by the concept of internal and external motives, then we conclude about poly-motivated character of students activity. Structural components of motivation are: motivation initiation; motivation selection; motivation implementation; post realization motivation. Separate components of professional motivation are: interest, duty, self-assessment of professional competence. Here interest is the key factor. It is concluded that in order to develop a student learning motivation it is necessary to use a diverse methods of activity stimulating. In the process of professional motivation formation it is effective to implement the conditions that promote student self-identification with a successful qualified specialist who has a responsible attitude to his or her professional work.

Key words: *motive, motivation, learning motivation, professional motivation, needs, cognitive interest.*